

Hasan Škapur

(Priredio: Kemal Bašić)

IZ RUKOPISNE ZAOSTAVŠTINE

Apstrakt: Članak predstavlja dio rukopisne ostavštine islamologa, orijentaliste i historičara Hasana Škapura. Riječ je o veoma značajnoj osmanskoj izvornoj građi za proučavanje Ustanka u Bosni 1875–1878. godine. Dodatnu vrijednost dokumentima čiji se prijevod ovdje donosi daje činjenica da su uništeni u granatiranju i paljenju Orijentalnog instituta u Sarajevu 1992. godine. Na ovaj način dokumenti će barem dijelom biti sačuvani u prijevodu na bosanski jezik.

Ključne riječi: Ustanak u Bosni 1875–1878, osmanski arhivski izvori, Orijentalni institut, Hasan Škapur

Abstract: The article is part of the manuscript legacy of Islamologist, Orientalist and historian Hasan Škapur. It is an extraordinarily significant Ottoman source material for the study of the Bosnian Uprising 1875–1878. The fact that these documents were destroyed in the 1992 shelling of the Oriental Institute in Sarajevo provides the additional value. This way, at least partially, these documents will be preserved in the translation into the Bosnian language.

Keywords: Bosnian Uprising 1875–1878, Ottoman archival sources, Oriental Institute, Hasan Škapur.

Uvod

Hasan Škapur¹ je o temi Bosanskog ustanka 1875–1878. godine objavio veći broj radova u vidu knjiga ili članaka. Svakako je njegovo najpoznatije djelo o temi ovog ustanka *Odnos osmanskih vlasti prema Bosanskom ustanku (1875–1878)* objavljeno 2017. godine u Sarajevu. Djelo ima pet svojih podnaslova raspoređenih u pet glava: *Suzbijanje ustaničke propagande i mjere za suzbijanje ustanka*, *Vojne akcije*, *Odnos prema zarobljenicima i imovini ustanika*, *Odnos muslimana prema nemuslimanima* i *Ekonomske posljedice ustanka*. Osim toga, tu su i *Predgovor* koji je napisala Redakcija, *Takdim* (Predgovor na turskom jeziku), *Uvod*, *Prilozi* u kojima se nalazi *Biografija i bibliografija autora*, veći broj tabela, faksimil rukopisa – izvadak, *Registar najčešće korištenih ličnih imena i toponima te Sadržaj*.² Uz to, Hasan Škapur je koautor (s Ahmedom A. Aličićem) djela *Turski dokumenti o ustanku u Potkozarju*, koje je objavljeno u izdanju Orijentalnog instituta u Sarajevu 1988. godine. Pored toga, on je o temi Bosanskog ustanka 1875–1878. objavio i znatan broj članaka koji su publicirani u raznim časopisima.³

¹ Hasan Škapur je rođen 09. septembra 1913. godine u naselju Škapurevića Brdo, na ulazu u Tešanj. Osnovnu školu je završio u Tešnju, a u periodu od 1927. do 1935. godine stjecao je obrazovanje u Gazi Husrev-begovoj medresi. Nakon njenog završetka pohađao je Višu islamsku šeriatsko-teološku školu, u kojoj je obrazovanje trajalo četiri godine. Poslije toga odslužio je vojni rok i zaposlio se kao suplent u Državnoj realnoj gimnaziji u Bihaću, a uz rad u gimnaziji honorarno je predavao Historiju islama i Arapski jezik u Okružnoj medresi u tom gradu. Poslije toga je premješten u Banju Luku, također u Državnu realnu gimnaziju. Honorarno je predavao u Trgovačkoj akademiji i usputno bio stalni vaiz u Ferhad-pašinoj džamiji u ovom gradu. Godine 1947. premješten je na rad u gimnaziju u Prijedoru, gdje je predavao Opću povijest, Srpskohrvatski i Ruski jezik. Nakon sedam godina premješten je iz gimnazije za kustosa novoosnovanog Zavičajnog muzeja u Prijedoru – kasnije Muzej Kozare. Tu ostaje sve do svoje smrti 25. maja 1975. godine.

² Hasan Škapur, *Odnos osmanskih vlasti prema Bosanskom ustanku (1875–1878)*, Centar za osmanističke studije, Sarajevo, 2017.

³ Podnaslov “Bosanski ustanak 1875–1878. godine” u Monografiji Prijedora, bez godine izdanja, koji je najvjerojatnije uradio Hasan Škapur; isti: “Prijedor i okolina u bosanskom ustanku 1875–1878. godine”, u: *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, XVIII/1968–69, Sarajevo 1970, str. 283–307; isti: “Turski dokumenti o bosanskom ustanku”, objavljen u zborniku radova *Međunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice Ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi*, Tom II, ANUBiH, Posebna izdanja, knjiga XXX, Odjeljenje Društvenih nauka, knjiga 4, Sarajevo 1977, str. 101–107; isti: “Primjer

Međutim, i pored toga iza njega je ostalo još neobjavljenog materijala o navedenoj temi. Mi dio tog materijala prenosimo u onoj formi u kakvoj je zatečen u rukopisu – sa prevodom, podnaslovima, pravopisom i interpunkcijom kako ju je dao sam Hasan Škapur. Rukopis je značajan i zbog toga što je to prijevod dokumenata koji su se nalazili u Orijentalnom institutu u Sarajevu, a koji su uništeni u granatiranju maja 1992. godine.

a) Nedostatak oružja i municije na području Podgrmeča, Travničkog i Bihaćkog okruga

Šifrovani brzozjav Visoke Porte vilajetu

Obzirom na interes i potrebu vremena da se tamošnje muslimansko stanovništvo naoruža, a što je od strane države to bilo dosada nemoguće, trebalo bi lijepom riječi od bogatih unaprijed sakupiti novac, putem vlasti nabaviti oružje i čuvati ga kod organa vlasti, da bi se pri potrebi moglo podijeliti onima koji ga stvarno nemaju.

Hitno se traži po ovom predmetu Vaše cijenjeno mišljenje.

17/29. jula 1877. godine

Paraf

Odmah odgovoriti, a potom konzultovati Njegovu ekscelenciju, savjetnika komandant-paše i pisati još i okruzima i po njihovim odgovorima poslati opet opširan izvještaj.

18/30. jula 1877. godine

Mazhar

dobrih odnosa raje i muslimana u Ključu 1876/77. godine”, objavljen u *Zborniku krajiških muzeja* 1969, sv. III–IV, str. 31–43; isti: “Odnos bosanskohercegovačkih muslimana prema bosanskom ustanku 1875–1878. godine”, objavljen u *Takvimu* za 1975. godinu, Sarajevo, str. 192–204; isti: “Neki primjeri tolerantnog odnosa prema učesnicima bosanskog ustanka 1875–1878, objavljen u *Takvimu* za 1977. godinu, Sarajevo, str. 67–78.

Predsjedništvu vlade

Broj: 97

20. jula (1. avgusta) 1877. god.

Na šifrovanu brzojavnu naredbu Predsjedništva vlade od 17/29. jula 1877. godine u vezi kupovanja oružja šalje se slijedeći odgovor:

Po konkretnom predmetu odmah su obavješteni svi podružni okruzi a članovi komisije za vojne poslove ima već tri dana vrše propagandu.

Od okruga nisu primljeni još nikakvi odgovori, ali se iz držanja uglednika i iz još drugih povjerljivih izvora razabire, da bogatiji građani neće htjeti dobrovoljno dati ni jedne pare za kupovanje oružja putem vlasti, a potom deponovanja kod iste, kako bi se pri potrebi moglo brzo podijeliti onima koji ga nemaju.

Odgovori koji budu došli na okruge biće pravovremeno dostavljeni, ali će i oni, bez sumnje, biti istog sadržaja. Ovakvom stavu nema drugog razloga nego samo to, što su neki od mojih predhodnika kupili novac na ime kupovanja oružja, a potom ga dali za pokriće rashoda časne džamije podignute u Tuzli i za izgradnju tvornice sukna. Tako je velika suma novca, podarenog od strane timarnika, utrošena u neke naše druge lokalne potrebe, a od ostatka, iako deponovan u državnu kasu, nije se imala značajnija korist. Zbog veoma lošeg postupka sa ranijim iskupljanjem priloga, pojavilo se je kod ovdašnjeg stanovništva po svakoj akciji nepovjerenje.

Ovo ne bi trebao biti izgovor, pa da većina Bosanskog svijeta ostane bez oružja. Gledajući na činjenično stanje, uviđa se hitna potreba za najmanje 30. 000 pušaka nove izrade.

Ustvari, na osnovu obavještenja stožera vojne komande, potrebno je odmah sada poslati 10.000, a ostalo kasnije, kako bi se time Bosanskom svijetu ukazala uobičajena pažnja visokog carstva.

Sa strane države ukazala bi se velika požrtvovnost ako bi se povremeno 1–2 puta uz spisak poslalo po 20.000 do 30.000 pušaka nove izrade zajedno sa potrebnom municijom, ali da se ne zadržavaju kod vlasti, nego odmah uslovno predaju u ruke stanovništva, jedan kontigent od njih uzeli bi bogatiji za sebe, a ostalo za one koji nisu u mogućnosti da to sami učine, a da se novac od te prodaje stvarno odmah položi vlastima.

Iako se uviđa potreba ovakvog postupka, izvršenje istog vezano je za mišljenje i zapovijed Preditsjedništva vlade.

Paraf

20. jula/1. avgusta 1877. g.

Ravnateljstvima područnih organa i kajmekamlucima srezova

Imajući u vidu da naši oklni neprijatelji imaju namjeru okupirati naše zemlje i domovinu i da naša vojska nije dovoljno naoružana i spremna, najvažnija nam je dužnost da se založimo na ovom poslu.

Svima nam je jasno i očito da je do sada naš gospodar Njegova preuzvišenost naš car nebrojeno puta darivao bosanskoj pokrajini oružje i pokazivao svoju naročitu pažnju.

Međutim za čuvanje slobode naroda, nezavisnost carevine i uništenje, božjom pomoći Rusa, starih naših neprijatelja, koji hoće da nas napadnu sa svih strana, potrebno je da se carevina predhodno pripremi. Sada se je krenulo na pripremanju opskrbe i ostalih potreba carske vojske, pa nam je prvostepena dužnost da razmislimo o ovoj našoj potrebi i založimo se na prikupljanju sredstava za opšti spas muslimanskog svijeta. Potreba vremena traži da bogati i darežljivi pokažu maksimum požrtvovanja, pa osim oružja koje će uzeti sami za sebe, putem efikasne propagande prikupe sredstva za kupovanje oružja i za one koji ga nemogu sami sebi kupiti.

Potrebno je da nam se hitno javi, koliko oružja treba za tamošnje muslimane i kolika se suma novca može ukupiti, kako bi se to izložilo Visokoj porti.

Paraf

Dopis istog sadržaja upućen je i Komisiji za vojne poslove pod br. 1082

Brzjav od Visoke porte

Preuzvišenom Bosanskom vilajetu

Očekuje se maksimalno zalaganje na odgovoru na naš brzjav, napisan Vam 17/29. jula 1877. godine, u vezi oružja, koje bi se kupilo i u slučaju potrebe podijelilo tamošnjem stanovništvu.

21. jula/2. avgusta 1877. godine

Paraf

Odgovoreno 22. jula/3. augusta 1877. godine pod br. 104

Visokoj ekscelenciji Njegovoj preuzvišenosti Predsjedniku vlade

Na naš brzojav od 21. jula/2. augusta 1877. godine šalje se slijedeći odgovor:

Prema brzojavu predsjedništvu vlade, datiranom 17/29. julom og. dmah su na prikladan način upućene preporuke ovdašnjoj Komisiji za vojne poslove, područnim okruzima i ostalim odgovornim organima.

Zapaženu situaciju i raspoloženje sarajevskog stanovništva izložio sam 20. jula/1. augusta 1877. godine skromnim svojim brzojavom.

Od spomenute Komisije dopisom je javljeno, ukoliko bi se dobavilo 5.000 pušaka i 1.000 revolvera samo za uglednije stanovništvo sarajevskog okruga, to bi im se dalo na njihov zahtjev pošto polože potreban novac.

Ističe se da na dopise upućene okruzima nisu stigli još nikakvi odgovori, pa će vam oni biti naknadno dostavljeni.

Paraf

Broj: 290

Brzojav iz Bihaća

Preuzvišenom Bosanskom vilajetu

U smislu vaše brzojavne naredbe broj 342 obavješteni su ovdašnji područni organi o potrebi nabavljanja oružja i nadati se je da će se prikupiti velika sredstva.

Sada se prema zaključku Upravnog vijeća, ljubazno moli za obavještenje o iznosu prevoznih troškova za Hanri Martin, Snajder i vinčester puške do Bihaća.

Sulejman

Komisiji za vojne poslove

3/15. septembra 1877. godine

Mahzar

Broj: 569

Razmotren je gornji brzojav, prispjeo od Bihaćkog okružja, u vezi traženja obavještenja o cijeni koštanja prevoza do Bihaća Hanri martin, šnajder i vinčester pušaka. Prije godinu dana, kada se je čulo da nam je imao čast doći brzojav u vezi iznosa prevozne cijene hanri martin, isti je od arhivskog odjeljenja više puta tražen, ali nam se on nije mogao pronaći.

Spomenutom okrugu treba javiti da se kod naše skromne Komisije nije činio nikakav postupak u vezi evidentiranja prevoznih troškova konkretnih pušaka, a konačna zapovijed pripada opet nadležnim.

MP-Komisija za vojne poslove Bosans. vilajeta

Bihaćkom okrugu odgovoreno 13/25 oktobra 1877. g. pod brojem 599

Broj: 228 Brzojav iz Travnika

Prepis sjedničkog zapisnika

Vaš brzojav pročitani je na opštem sastanku vijeća u mojoj prisutnosti. Naoružanje stanovništva našeg okruga je, obzirom na situaciju, veoma potrebno. Za davanje otpora neprijatelju neophodno je da smo svi spremni i naoružani novim oružjem. Mi smo zahvalni guverneru na njegovoj pažnji i brizi za nama. Iako je ovaj predmet svestrano razmotren, pokazalo se je da takvo investiranje mnogima ne dozvoljava ne samo njihovo materijalno stanje, nego i što imaju u vidu i sjećanje učinjene nepravilnosti po ovakvim poslovima.

Prema tome ovdje nemamo nikakve mogućnosti za pronalaženje sredstava za nabavku oružja i naoružanje stanovništva našeg okruga, pa se moli Njegova visoka mudrost namjesnik, da se potreban kontigent pušaka nabavi, stim da se suma po obračunu ustanovljena isplati iz državne blagajne. To bi bilo jedno izvanredno učinjeno opšte dobro.

Broj: 228 Bosanskom vilajetu

Vaš brzojav broj 357 od 19/31. jula 1877. godine odmah je ustupljen Okružnom vijeću. Zapisnik napisan sa njegove strane po konkretnom predmetu ustupa Vam se u gore iznesenom prepisu, a konačna zapovijed pripada opet nadležnim.

Mehmed, zamjenik travn. okružnika

b) Zalihe baruta u Travniku

Vojnoj komandi u Travniku

Visokom starješini!

U brzojavnoj zapovijedi namjesnika, koja nam je imala čast doći, javljeno je i naređeno da se hitno obavijesti i podnese izvještaj o vrsti i kontingentu municije koja se je od ranije nalazila u skladištima ovdašnje tvrđave, kao i one koja je kasnije poslana iz sjedišta vilajeta i ostalih mjesta za potrebe mustahfiza i pomoćne vojske. Iako je jedan primjerak spiska o kontingentu municije ranije dostavljen od vaše strane, u njemu nije izričito naznačen kontingent spomenute municije koji je ovdje bio i kasniji koji je dopremljen iz centra vilajeta i ostalih mjesta.

Radi toga napisan je ovaj dopis da bi se požurilo sa opširnim sastavljanjem u jednom primjerku drugog spiska i ovamo pošalje, prikazavši navedenu municiju sve posebno i odvojeno.

3/15. februar 1877. godine

MP – Kamil Abdulah, okružnik

S P I S A K konkretne municije:

I – iz Mostara

- a) 446 sanduka za puške od 16 dirheminka zrna krupne sačme, primljeno 1/13. februara 1877. godine
- b) 88 sanduka za male puške od 12 dirhemluka, primljeno 16/28. juna 77. g.
- c) 19 sanduka za male šišane, primljenih 12/24 jula 1877. godine

II – iz Sarajeva

- d) 100 sanduka za puške na iglu, primljenih 1/13 septembra 1877. godine.
- e) 30 sanduka za puške Vinčester, primljenih 12/24 septembra 1877. g.

Kontingent vatrene municije prikazanih u gornjih pet kolona smješten je u skladištima carske kasarne u Travniku.

5/17. februara 1877. godine

MP – otisak nečitak

Broj: 710

Uzvišenom Bosanskom vilajetu

Njegovoj ekšelenciji mom sretnom gospodinu

U brzojavnoj naredbi namjesnika koja nam se je imala čast napisati 3/15 februara 1877. godine na osnovu zaključka Vilajetske vojne komisije, bilo je naređeno da se utvrdi, popiše i javi kontigent i vrsta municije koja je od ranije bila u ovdašnjim tvrđavama, a posebno opet koja je ranije dobavljena iz sjedišta vilajeta i drugih mjesta.

Pošto je mjesna vojna komanda Travnik, prema sprovedenim izvidima dala podatke, to se oni sada kao takovi šalju. U spisku koji se ustupa Njegovoj blagodarnosti prikazana je vrsta i kontigent municije koja se čuva od ranije, a posebno opet kontigent kasnije dobavljen.

Da li će trebati još neki podaci ili neće, odlučiće vojno rukovodstvo, a konačna zapovijed pripada opet nadležnoj ekšelenciji.

5/17 februara 1877. godine

MP – otisak nečitak, Okružnik Travnik

S P I S A K postojećeg kontigenta municije i ostale opreme deponovane u skladištu kod carske kasarne.

Red. br.	Br. sanduka	Vrsta municije	Dobavljeno
1.	446	Za velike šišane	16/28. aprila 1877.
2.	107	Za male šišane	26. juna/6. jula 1877. iz Mostara
3.	19	Za šišane	-II-
4.	228	Za puške starih vojnika	Zatečeno od ranije u skladištu
5.	29	Za kratke konjičke puške	-II-
6.	179	Za čapli šišane	-II-
7.	326	Za puške stanovnika	-II-
8.	100	-II-	-II-

9.	100	-II-	-II-
10.	100	Za puške na iglu	1/13 septembra 1877. iz sjedišta
11.	13	Za puške vinčester	-II-
12.	150	Za oružje kod stanovništva	Zalihe od ranije
13.	121 fišeka	-II-	-II-
14.	2780 okruglih metaka		-II-
15.	1 sanduk kapsli		-II-
16.	1580 kapsli ? preuzetih od tabora koji je otišao za Carigrad		

Ustupa se nadležnim ovaj sastavljen i pečatom ovjeren spisak postojeće municije pojedinačno po vrstama prikazano u 16 stavki, koja se čuva u kuli za municiju i ostalu opremu kod carske travničke kasarne, a konačna zapovijed pripada opet nadležnoj ekscelenciji.

26 januara/7. februara 1877. godine

MP – otisak nečitak, Starješina skladišta

Vojnoj komisij Vilajeta!

9/21. februar 1877. godine

Paraf

Broj: 1543

Prema onom kako se razabire iz ovdje priložene pusulje popisana je i naznačena sva municija koja se sada nalazi u Travniku.

Imajući u vidu gornje, potrebno je da se ovaj popis čuva u arhivi, a konačna zapovijed pripada opet nadležnim.

10/22. februara 1877. godine

MP – Komisija za vojna pitanja Bosan. vil.

Neka se čuva u arhivi!

Paraf.

c) Neispravnih starih pušaka u Visokom 1875. godine

Broj: 239

13. avgust 1291

25-8-1875 god.

Preuzvišenom zaštitniku povjereništva pokrajine Bosne

Kako je već preuzvišenom povjereništvu poznato na osnovu obavljenog ispitivanja saznalo se je, kako je već i premilostivom zaštitniku povjereništva vilajeta poznato da u redovima vojske bezbjednosti, koji se nalazi u visočkom srezu ima a siromašni su i kao što nema svoga vlastitog oružja, ono ga također neće moći ni kasnije kupiti.

Iako se u zgradi uprave sreza nalazi 150 komada dugih pušaka /granalija/, 100 kratkih pušaka i 100 noževa sve zahrđalo i neispravno, oni nisu u mogućnosti da to sami poprave. Po objašnjenju da je moguće izvršiti popravak istog uz rashode od 1.000 groša, navedena suma data je kao skromna pomoć od strane nekoliko uglednih građana i članova Vijeća te odmah dobavljena dva puškara i sutradan se počelo sa na njegovom popravku. Po izvršenom popravku, izvještavamo da će se ono, Božijom milošću, kao i ranije čuvati u zgradi sreza, a poslije, kada ono stvarno bude bilo potrebno, dijeliće se i davati siromašnim pripadnicima rezervne vojne bezbjednosti, kao i onima kojima ono bude bilo potrebno.

Naređenje i zapovijed po ovome opet pripada nadležnoj ekscelenciji.

23 redžepa 1292-13 avgusta 1291 tj. 25-8-1875 godine

Sluga pokoran:

MP – Abdulah, kajmekam sreza Visokog

Vojnom odjeljenju vilajeta

Broj:

14 avgusta 1291. g.

Pošto popravak gore navedenog oružja pomoću novčane dobrovoljne pomoći članova odbora sreza i uglednih građana pobuđuje odgovarajuće priznanje zahvalnosti, naniza Vam se ova napomena o potrebi dodjeljivanja pismene pohvale kajmekamluku visočkog sreza.

Naređenje i konačna odluka opet pripada nadležnim.

21 avgust 1291 godine.

Postupiti prema gornjem objašnjenju

MP – Vijeće vojnog odjeljenja pokrajine Bosne

Broj: 356

26 avgusta 1291 god.

Poštovanom gospodinu Abdulahu, visočkom kajmekamu

Vijeću vojnog odjeljenja ustupljeno je vaše časno pismo prispjelo pod br. 239 od 13 avgusta u vezi popravka zahrdalog oružja novčanom pomoći nekoliko uglednih građana i članova vijeća a koje je bilo uskladišteno u samoj zgradi uprave sreza Visokog.

Vaša pažnja i zalaganje na popravku rečenog oružja na taj način, pobudili su da se iz zahvalnosti na tako časno i ispravnom postupku, pohitalo napisati Vam gornje obavještenje.

Sluga ponizni – paraf.

d) Popravak arsenala u Jajcu

Broj: 869

Ravnateljstvu Travničkog sandžaka

Časnom mom gospodinu

U zapisniku koji je došao od Upravnog vijeća Travničkog okruga, protokolisanog pod brojem 448 od 7-11-1292. g., javljeno je i podvučeno da je raniji popravak dotrajalog krova arsenala, koji se nalazi u carskoj tvrđavi, postojećoj u jajačkoj kasabi, izvršen prema uvidu u zapisnik, uz rashode od 783 groš.

Gledajući na podatke spomenutog zapisnika, prilikom njegova ustupanja Upravnom vijeću, zajedno sa ranijim postupkom, popravak spomenutog arsenala od tada nije uopće vršen. Ukoliko bi se on ostavio i dalje u istom stanju, isti bi se pot-

puno srušio. Obzirom da bi za njegovu kasniju potpunu izgradnju bio potreban mnogo veći izdatak, uvidila se je potreba i važnost njegovog hitnog popravka.

Pošto su ti popravci vanredni poslovi, to nam je kao odgovor javljeno, da rashode i popravke navedenog arsenala treba podmiriti iz vanrednih rashoda Uprave sreza i da se prema gornjem nastoji hitno dovesti u ispravnost za još niže od navedenih ranijih rashoda, pazeći na njegovu čvrstinu i stabilnost.

Pohitao se sročiti Vam ovaj iskreni dopis, kako bi se prema gore iznesenom učinilo ono što bude bilo potrebno.

24 zul-kadeta 1293.....29-11-1292.....76. g.

MP – Nazif-Mehmed-Seid

Računovodstvu okruga!

Uz prilog sačinjenog prepisa treba spomenutom kajmekamluku još javiti i narediti bezuvjetno postupanje prema visokom dopisu preuzvišenog zaštitnika pokrajine, a konačno naređenje opet pripada nadležnoj ekselenciji.

6-12-1292.....76. g.

MP – Vahid, računovođa Travničkog okružja

Postupiti prema gornjem!

Paraf

e) Nema oružja u Ostrošcu

Brzjav iz Bihaća

Visokom Bosanskom vilajetu

Ranije je bilo planirano da se odavde pošalje u Ključ 200-300 osoba. Pošto je kasnije zatraženo 2.000 osoba u Grahovo to je raniji plan poremećen, jer stanovništvo nijednog sreza izuzev Ostrožačkog nije u mogućnosti niti da se sam sobom čuva, a niti da dospjele usjeve u cjelosti sakupi.

Prema tome, kada stanovništvo ovih srezova ne može da sakupi svoju desetinu, logično je da ono nije u mogućnosti ići u pomoć nekom drugom srezu.

Od Ostrožačkog stanovništva može se potpuno naoružano izvesti najviše 3 000 osoba, a svi ostali su, uistinu, bez oružja. Pa i gore spomenuti kontingent od 3 000 osoba, nalazi se od prije mjesec dana u stalnoj ophodnji. Sada kada oni nisu mogli uhvatiti vremena da veći dio svojih kukuruza okopaju, treba da od njih ide u Grahovo opet još 2 000 vojnika. Prema izloženom neophodno je potrebno da na svome mjestu za čuvanje svoga područja ostane preostalih 1 000 tih naoružanih osoba, to se iz Ostrošca ne može uzeti više od 1 000 osoba, naročito sada kada su Bihać i njegova okolina mjesta ostala bez vojske. Potpuno ispražnjavanje ovdašnjih mjesta ne bi bilo umjesno i dozvoljeno.

Više puta, svojevremeno traženo oružje, dolazilo nam je samo djelimično čime se ne možemo zadovoljiti. Od brojčano velikog ali ne naoružanog stanovništva, ne može se očekivati neka velika korist.

Zbog toga, eto, sa žaljenjem iznosi se da će veliki dio zemljišnih prihoda na terenu propasti, a konačno naređenje pripada nadležnim.

5/17. avgusta 1876. godine.

Sirri, okružnik Bihaća; Muslim, kadija; Hasan, muftija; Ismail, računovođa; Husejn, šef pisarnice; Muharem i Husejn, članovi vijeća.

Dostaviti ovo brzojavno Derviš-paši i javiti da u sporazumu sa odgovornim službenicima i stvarnim mogućnostima treba ljude mobilisati, jer zanemarivanjem i napuštanjem tih poslova može usljediti velika šteta. Ovo treba dobro imati u vidu i kloniti se od poremećavanja lokalnog reda i rasporeda.

13/25. avgusta 1876. godine.

Broj: 896

7/19. avgusta 1876. g.

Njegovoj ekscelenciji komandantu Derviš-paši

Livno

U brzojavnom dopisu koji nam je došao od bihaćkog Okružnog vijeća javljeno je da stanovništvo majdanskog sreza u bihaćkom okrugu, izuzev ostrožačkog, nije u stanju ni da se samo sobom čuva, a ni da prikupi desetinu zemljišnih prihoda. Od stanovništva ostrožačkog sreza može se mobilisati samo 3.000 potpuno naoruža-

nih osoba, dok su svi ostali stvarno bez oružja. Pošto je i to 3.000 ljudi u stalnom izviđanju, to je najveći dio njihovih kukuruza ostao neokopan.

Sada opet 2.000 od njih, koji su se mogli rasporediti za njihove lokalne potrebe, trebaju da idu u Grahovo. Iste bi trebalo u sporazumu sa odgovornim upućivati prema stvarnim njihovim mogućnostima. Obzirom da zanemarivanje ovih poslova može prouzrokovati veliku štetu, to bi ih trebalo imati dobro u vidu.

Paraf.

Broj: 314

7/19. avgusta 1876. godine

Bihaćkom okružju

Na vaš zajednički brzojav od 5/17. avgusta 1876. godine daje se slijedeći odgovor: U sporazumu sa odgovornim mobilisane treba na teren slati prema stvarnim mjesnim mogućnostima. Obzirom da zanemarivanje tih poslova može prouzrokovati veliku štetu, to ih treba imati naročito u vidu.

Pošto je i Derviš-paši, pomoćniku vrhovnog vojnog komandanta, pisano o potrebi čuvanja mjesnog rasporeda od poremećaja, to se traži da se prema gornjem i tamo sprovede ono što bude bilo potrebno.

Paraf.

f) Osmanska obavještajna služba

Ustanički komiteti u susjednim pograničnim područjima Bosne i Hercegovine aktivizirani su od prvih dana pobune. Brzojav travničkog okružnika Mehmeda upućen livanjskom kajmekamatu 16/29 septembra 1875. imao je ovaj sadržaj:

“Govore, kako sam razumio, da se u Kninu obrazuje jedna četa koja će iznenadno i mudro napasti na Livno.

Prema tome, budite budni i oprezni i ukoliko oni napadnu, vi im se hrabro suprotstavite!”

Kopija gornjeg brzjava poslana je sutradan i Bosanskom vilajetu uz napomenu da su gornji podaci primljeni pismeno od carskog vojnog atašea iz Splita preko Livanjskog kajmekamata.⁴

Podrška Srbije vidi se iz brzjava:

“Uzvišenom Bosanskom vilajetu!

Izveštavam da je od jednog starješine ustanika, koji su se pojavili u glamočkom kajmekamatu, zaplijenjeno sedam štampanih letaka. Sadržaj im je opšti bezuvjetni poziv svih hrišćana na ustanak, koji se nalaze u Bosni i Hercegovini i naređenje da napadaju na tursko stanovništvo. Leci su poslani od strane kneza Srbije. Original tih letaka dostaviću poštom, a naređenje i zapovijed pripada opet nadležnim.

U Livnu, 12. avgusta 1876.

Derviš-paša Teskredžić, komandant pomoćne vojske.”

Ispod sadržaja brzjava namjesnik je napisao da se brzjav čuva do dolaska spomenutih letaka.⁵

Leci iz Srbije učinili su svoje. Dopis Upravnog vijeća Donjeg Vakufa poslan 16/28. februara 1877 Travničkom okrugu glasilo je:

“Kao što je nemuslimansko stanovništvo srezova Livna i Glamoča još prije godinu dana pobunilo se i izabralo put ustanka, što nije potrebno ovdje sada iznositi, tako ono danas, kao što se je razumjelo iz obavještenja i očitovanja Rade, kneza sela Blagaja, radi na pobuni nemuslimanskog stanovništva kupreske nahije, koja se nalazi na području našeg kajmekamata, a čije je stanovništvo i onako sklono ustancima.

U priloženom vam dopisu prispjelom od spomenute nahije moli se radi obezbjeđenja stacioniranje u navedenu nahiju dovoljan kontigent vojske.

U sjedište našeg kajmekamata dobavljen je i navedeni knez Rade. Upitan za gornji slučaj, on je izjavio u zapisniku, čija vam se kopija u prilogu dostavlja,

⁴ OIS, br. inv. 127/75. OIS je Orijentalni institut u Sarajevu. Ovdje su svi dokumenti doneseni prema brojevima inventara iz Orijentalnog instituta, a onako kako je to prenio Hasan Škapur – nap. priređivača.

⁵ Isto, 318/76.

da se on boji proganjanja nesretnih ustanika i da će mu oni u buduće nanositi materijalnu štetu.

Iako je spomenuti knez nemusliman, on je pouzdan čovjek i s obzirom da pripada raji, blokada spomenute nahije, prema njegovom mišljenju, nije daleko.

S obzirom na izloženo, moli se potreban kontigent vojske za čuvanje kupreske nahije, jer je ista u velikoj opasnosti, a konačna odluka opet pripada nadležnim.”

Izvještaj su potpisali: kajmekam, kadija, sekretar, blagajnik i još dva člana Upravnog vijeća.

Predmet je odmah uzet u razmatranje i 27. februara/11. marta nadležnim javljeno da se gornjem traženju udovoljava.⁶

Vjerovatno pod utiskom ustaničke propagande Hodžić Ismail iz Glamoča poslao je Vilajetu 30. decembra/11. januara 1876. brzojav u kome javlja:

“Prema primljenom obavještenju utvrđeno je da je uoči minolog božića došlo u Dabrac, naselje udaljeno od Glamoča 6 sati hoda, s muzikom oko 3.000 srpske vojske sa 6 topova, da je Grahovo i njegova okolina puna takve vojske i da sprovede blokadu sa tri strane.

Kod nas u okolini imaju 4 buljuka vojnika i još toliko naoružanog stanovništva. Obzirom na snagu neprijatelja, jasno je da se nećemo moći oduprijeti.

Ako nam iz bližnjih mjesta kao što je Livno ne stigne makar još 4 buljuka, bićemo prisiljeni da svoju djecu preseljavamo u druga sigurnija naselja.

Gornje se izlaže neposredno našem gospodararu i traži zaštita, a konačna zapovjed pripada opet nadležnoj Ekselenciji.”

Prema izvidima utvrđenim po Bosanskoj vojnoj komandi, Vilajet je već 5/17. januara 1877. Travničkom okrugu poslao slijedeći odgovor:

“U prilogu se dostavlja prijepis dopisa koga nam je Bosanska vojna komanda kao odgovor po izvršenim izvidima u vezi primljenog brzojava potpisanog ispred glamočkog stanovništva po Hodžić Ismailu, da je Dabrac, minolog božića došlo 3.000 regularne srpske vojske, da je Grahovo i okolina puna ustanika i moli da se iz Livna i Glamoča prebaci još četiri buljuka i time vojna snaga poveća.

⁶ OIS, br. inv. 93/77.

Prema sadržaju dopisa Bosanske vojne komande to su lažne i neosnovane vijesti i spomenutom stanovništvu treba dati ispravne informacije i sprovesti odgovorajuće obezbjeđenje. Carska vojska, koja se tamo nalazi, pokazuje ljubav i zalaganje u čuvanju svoje domovine i ustanike ma gdje se pokazu bez straha progoni. Pohitao vam se je sročiti ovaj iskreni dopis da se založite na pravovremenom sprovođenju ovih instrukcija.”⁷

Ustanak potpirivaše i inostrana štampa. Čime su zaraćene stranke međusobno se teretile pokazaće slijedeća korespodencija organa osmanske vlasti:

“Njegovoj Ekselenciji prečasnom okružniku!

U austrijskim novinama pisano je da je muslimansko livanjsko stanovništvo zbog napada ustanika u velikom strahu i nesigurnosti. Obzirom da je u spomenutom gradu pravoslavno stanovništvo u manjini, ono obično ne smije da izlazi iz svojih kuća, a niti se usuđuje ići na pijacu i da je među pravoslavnim trgovcima bio najbogatiji Pavlović Jovo i da su neki objesni muslimani, u doba glasina o napadu ustanika na Glamoč, prepirali se s Jovom, izvukli ga na ulicu i bez ikakva razloga ubili, kuću mu opljačkali, a potom zapalili.

Međutim, livanjsko pravoslavno stanovništvo izlazi sasvim slobodno iz svojih kuća, što u svoje magaze i dućane i niko nikada nije im ometao njihovog rada i posla. Oni i danas izlaze iz svojih kuća kada god hoće. Jasno je kao dan da oni povazdan nesmetano rade i obavljaju svoje poslove. Oni se sada obezbjeđuju više nego ikada ranije. U imovinu pravoslavaca, caru lojalnih podanika, njihove živote, čast i obraz i ostalo niko se ni sa koje strane ne miješa. Svi slojevi ovdašnjeg stanovništva žive jedni pored drugih, jednog su jezika, i jedinstveni i u tom pravcu angažujemo se svi dan-noć. To je ovdje jasno svakom i starom i mladom muslimanskom svijetu.

Obzirom da je navedeni trgovac Sarajlija, bio nastanjen u kasabi Glamoču, to se usuđujemo podnijeti ovaj naš skromni dopis uz napomenu da mi nismo nadležni voditi detaljnu istragu po gornjem slučaju, a konačno naređenje pripada opet ličnosti Njegove ekselencije koji ima pravo naređenja.

21. oktobra/3. novembra 1876. godine.”

⁷ OIS, br. 98/77.

Izvještaj su potpisali: kajmekam, kadija, sekretar i šef financija kajmekamata Livna i osam članova Upravnog vijeća.

Iz Glamoča isti dan Okrugu je stigao odgovor ovog sadržaja:

“U cijenjenom brzopjavu koji nam je imao čast doći uzvišenog Povjereništva vilajeta pod br. 407 od 11/23. oktobra 1876. godine bilo je naređeno, da se ispita kada i gdje je ubijen Niko (ili Jovo) Pavlović, ko ga je ubio, zbog čega i je li ubica uhvaćen, šta se je s njim učinilo, imaju li istražni zapisnici i da se sav istražni materijal hitno dostavi.

Jovo Pavlović ovamo nije bio ranije, a ni sada. Ovdje je bio Jovo Sarajlić, doseljenik iz Livna, koji se je svojevremeno ovdje nastanio radi trgovačkih poslova.

Po obavještenju da je spomenuti Jovo od nepoznatog lica ubijen pod glamočkom tvrđavom u četvrtak, 12/24. oktobra 1876. godine, sprovedena je istraga i poduzeto traganje za ubicom. Istragu je sprovodio i Alajbegović Mustafa-beg iz Prusca, komandant pomoćnih vojnih jedinica, koje su se u to vrijeme ovdje nalazile. Navedeni komandant o ovom slučaju službeno je izvjestio:

-Ubijeni Jovo bio je ranije, prilikom napada ustanika na selo Odžak, među ustanicima, s njima vršio napad na pomoćnu vojsku i stanovništvo spomenutog sela i da je bio prepoznat u toku borbe.

Misli se da je Jovo ubijen od strane Kara Mustafić Saliha, jednog od pomoćnika navedenog komandanta, rodnom iz Mehića, jednog od zaselaka Gornjeg Vakufa, koji pripada prusačkom kajmekamatu. Zbog osumnjičenosti navedeni komandant Saliha je isporučio nadležnim organima vlasti i on je stavljen u zatvor. Sa Salihom su pritvoreni i ostali osumnjičeni, a istraga je još u toku.

Iako je bilo potrebno ovaj slučaj odmah javiti Okrugu, to nismo mogli učiniti zbog zauzetosti nastalim neprilikama.

Istraga će se završiti za 3-5 dana i navedeni Salih biće upućen tamo zajedno sa svim istražnim materijalom.....”.

Izvještaj su potpisali: Alija, kajmekam, Ismail, kadija, Mahmud, šef financija; Muhamed Emin, sekretar i još dva člana Upravnog vijeća Glamoča:

“Iz navoda austrijskih novina razabrano je kako je livanjski trgovac Pavlović Jovo, bivši u svom dućanu silom izvučen na ulicu od strane obijesnih muslimana ubijen bez ikakva razloga, tako da je unaprijed pripremljen jedan veliki kamen na koga su postavili Jovinu glavu i tukući po njoj ubili ga, da su mu kuću opljačkali, a potom zapalili.

Međutim, ni taj Jovo ni njegova rodbina nisu nastanjeni u Livnu nego u Glamoču. Njegovo ubijstvo dogodilo se je kako smo Vam javili u jednom ranijem dopisu. Njegovo nasilno izvođenje iz dućana ili kuće i ubistvo nije nikako onako izvršeno. Umorstvo tucanjem glave na kamenu nije nikom ovdje poznato. Njegov stan iznad dućana u kome je on stanovao nije mogao biti sam za sebe kako takav opljačkan i zapaljen.”

Po djelimično završenoj istragi i prikupljenim osnovnim podacima travnički okružnik Sulejman poslao je Vilajetu 27. oktobra/9. novembra 1876. godine slijedeći izvještaj:

“U prilogu visoko cijenjene pismene naredbe namjesnika, koja nam je imala čast doći pod brojem 700 od 12/24. oktobra, poslana je kopija prijevoda jednog pasusa objavljenog u jednoj od austrijskih novina, kako pripadnici pomoćne vojske i njeni zapovjednici vrše u livanjskoj okolini nad mirnim svijetom nasilje, bezakonje pa i bespravno ubijanje raje, otimaju i pljačkaju njihovu imovinu, pa nam je bilo naređeno da po tim navodima u priloženom primjerku kopije dostavimo detaljno izvješće, kao i o učinjenim mjerama za otklanjanje i najmanjih nepristojnih akata.

Iz sadržaja spomenutog prijevoda razumijelo se je da je navedeno muslimansko stanovništvo u Livnu srdito i zbog straha od napada ustanika zlostavlja pravoslavce da se oni ne usuđuju ići na pijacu, a ni dućane otvarati. A kada je opet, navodno stigla vijest da je glamočka varoš zauzeta od ustanika, da su neki muslimani silom izveli Pavlović Jovu, livanjskog trgovca, iz njegove kuće, stavili mu glavu na jedan veliki unaprijed pripremljen kamen, ubili, kuću mu opljačkali, a onda zapalili.

Radi utvrđivanja činjeničnog stanja u Livno i Glamoč poslan je gosp. Junus, službenik ovog okruga. On se je sada povratio i iz originalnih priloženih vam dopisa, poslanih od Upravnog vijeća navedenih kajmekamata, moći će Njegova visost učiti pravu stvarnost, vidjeti da to ubojstvo u Livnu nije bilo i da pod imenom Pavlović nije nikada tamo postojao.

Međutim, među stanovništvom glamočke kasabe, bio je po imenu Sarajlić Jovo, koji je u četvrtak, 12/24. avgusta 1876, nešto malo prije dolaska moje malenkosti na ovdašnju dužnost, bio ubijen pod glamočkom tvrđavom. Misli se da ga je ubio Kara Mustafić Salih, rodnom iz Mehića, nedaleko od Gornjeg Vakufa, koje pripada prusačkom kajmekamatu. Razlog toga ubijstva bio je što je među ustanicima koji su ranije izvršili napad na selo Odžak bio i navedeni Jovo.

Obzirom na gornje verzije spomenuti Salih je pritvoren i kada nam se akti istražnog postupka, koji se još vodi, ustupe isti će se Naslovu odmah poslati. Podaci o ovom slučaju nisu se mogli ranije poslati usljed zauzetosti ovdašnjim neprilikama.

Novinske vijesti o zauzimanju Glamoča od strane ustanika, izvođenje navedenog Jove iz kuće i tucanjem glave na nekom velikom kamenu, nema nikakva osnova. Ubijeni je imao dućan u prizemlju, iznad njega svoju sobu u kojoj je stanovao, to ona kao takova sama za sebe nije mogla biti ni opljačkana, a ni spaljena.

Muslimansko stanovništvo ne gaji prema nemuslimanima nikakvu mržnju niti neprijateljstvo i svi se slobodno kreću, žive u bezbjednosti i nesmetano obavljaju svoje svakidašnje poslove.

U smislu želje i naredaba visoko cijenjenog državnika danas se poklanja duplo više pažnje, nego što je to bilo ikada ranije, na zaštićavanju prava caru odanog naroda, na bezbjednosti njihove imovine, života, časti, obraza i ostalog, a što se jasno vidi i iz sadržaja priloženih Vam dopisa.

Ističe se da se ovamo neprestano radi i zalaže uz moje lično prisustvo i nadzor, da se učni sve i ništa ne ispusti što bi moglo doprinijeti eliminisanju samovoljnih akcija i učinilo što suprotno volji Njegove visosti namjesnika, a konačno naređenje pripada opet nadležnim.”⁸

Na traženje organa vlasti i predstavnici pravoslavne crkve poslali su 30. oktobra 1876. okružniku u Bihać odgovor:

“Razumeli smo što nas pitate za Pavlović Jovu, sina Nikina, koji se nalazi da je rođen ovdje u Ključu kasabi. Fala Bogu i čestitom caru i našem emirima živ je i zdravo je u carskom zdravlju i ništa mu noksana (štete) nije bilo. I mi ostali air (hajir) dovu činimo Bogu i čestitome caru, koji se nalazimo pod njegovim krilom i mi ostali izdajemo svoje pismo na to.

U Ključu 30. oktobra 1876. godine

Proto: Nikola; Mitar Đurić, Šain Jovo, Đurađ Miić, Nine Samardžija, Jovo Pavlović, Risto Janković, Ćuro Štrbac, Jovo Đurić.”

Gornji tekst u okrugu je preveden na osmanski jezik.

Faksimil pismenog odgovora predstavnika pravoslavnog stanovništva Ključa Bihaćki okružnik Sirri poslao je gornji dokumenat Vilajetu 9/21. novembra uz svoj popratni akt u kome između ostalog navodi: “.....Sada nam je stiglo gornje očitovanje i u kopiji prevedeno na osmanski jezik šalje se Njegovj visosti namjesniku.

⁸ OIS, br. inv. 150/76.

Pošto je na samom dokumentu očitovanja rečeni Pavlović Jovo stavio svoj potpis i štambilj, to je način demantovanja alarmantne vijesti vezan za naredbu Njegove mudrosti namjesnika.....”

Ispod ovog dopisa namjesnik je 19. novembra/1. decembra napisao:

“Predmet odmah izvorno poslati Odjelu za vanjske poslove, da javi Poslanstvu u Beč da se ovi dokumenti objave u bečkim novinama. Primjerak novine koja je ranije pisala o pogibiji Pavlovića sa objavljenim gornjim demantima treba ovamo poslati!”⁹

11/23. decembra osmanski poslanik u Beču Aleko poslao je namjesniku Nazif-paši dopis u kome javlja:

Dobio sam pismo poslano mi od strane vaše Ekselencije datirano 30. oktobrom sa demantijem nadležnog sreza alarmantne vijesti o ubijstvu Pavlović Jove u Ključu od strane muslimana.

U prilogu ovog pisma hitam Vam podnijeti i primjerak bečke novine u kojoj se nalazi i objavljen prijevod dopisa Bihačkog okruga.”¹⁰

Po istom predmetu Vilajetu je poslao 10/22. novembra 1876. g. pomoćnik vojnog komandanta Bihačkog okruga izvještaj ovog sadržaja:

“U uzvišenoj naredbi koja nam je s blagorodnim časnim potpisom visokopoštovanog zaštitnika vilajet imala čast doći u vezi navodnog činjenja nasilja od strane pripadnika pomoćnih vojnih jedinica i njihovih oficira, stacioniranih u okolini Livna, Bihaća i Banjaluke, naređeno je da se izvidi i demantuje sadržaj u prijepodu proloženog nam članka publikovanog u jednoj austrijskoj novini i da se navedu potrebni argumenti.

Gledajući na rezultate ispitivanja koja su po ovom predmetu vođena i javno i tajno, bilo o događanjima nemilosrdnog ubojstva Pavlović Jove, trgovca, od strane

⁹ OIS, br. inv. 1/76.

¹⁰ OIS, br. inv. 1/76.

muslimana te pljačkanja i paljenja njegove kuće, bilo druga pljačkanja i, nasilja i ubojstva napomenuta u sadržaju spomenutog prijevoda, kako u samom Livnu gdje se ja sada nalazim, a tako i prije moga dolaska ovamo, nije se ni od koga moglo saznati takve vijesti. To su očito lažne i izmišljene vijesti, koje obično šire isprijeke neki od pokvarenjaka i neprijatelja koji se nalaze duž travničkog i banjalučkog okruga koji graniče sa austrijskim područjem.

I opet poslije ovog ispitivanja neće se propustiti nijedan časak, a da se po ovom predmetu, ukoliko se ma kakvi novi podaci prikupe, a da se odmah ne izlože i ne jave bez ikakvog odugovlačenja.

Napominje se, da nema nikakvih napadaja ni sa koje strane na živote, imetak, čast i obraz lojalnih podanika, bilo muslimana bilo nemuslimana. Oni koji budu ovome suprotno radili biće kako treba najstrožije kažnjeni, bili to pripadnici pomoćne vojske bili ostali građani.

Da se ne bi takvi slučajevi ipak događali, ističemo da se među svijetom neprestano sprovode savjeti tolerancije, međusobni dobri odnosi, naređenje i zapovijed pripada opet nadležnim.”¹¹

Dok se novinska vijest od ubijstvu Pavlović Nike nije još raščistila, proširena je vijest o umorstvu Pavlović Jove u Ključu o kome je Upravno vijeće ovog kajmekamata poslalo 5/17. novembra 1876. Travničkom okrugu ovaj odgovor:

“U pismenoj naredbi od 28. oktobra/9. novembra 1876. koja nam je imala čast uputiti od strane cijenjenog okružnika, bilo je naređeno da se detaljno ispituju proširene lažne vijesti austrijskih novina, kako su muslimani, koji su navodno došli iz Livna u Ključ, stavili na kamen glavu Pavlović Jove, trgovca iz Ključa i tako ga mrcvareći ubili, a kuću pošto su je s magazom zajedno opljačkali, zapalili i da utvrđene istražne podatke ovdašnji pravoslavci koliko ih god bude bilo u Ključu potvrđuje svojim potpisima i da se to Naslovu hitno dostavi.

Navedeni slučaj, kako će se to Vaša plemenitost uvjeriti, nije se uopće dogodio. To su samo alarmantne i bez osnova vijesti. Navedeni Jovo i danas se bavi ovdje svojim poslovima i trgovanjem. On je na svom maternjem jeziku napisanom ćirilskom pismu stavio svoj pečat i potpis i još nekoliko ovdašnjih muslimana, što Vam se u prilogu ovoga dopisa na uvid dostavlja.

¹¹ OIS, br. inv. 327/76.

Da bi se po ovom učinilo što bude trebalo, sročeni su i upućeni Vam ovaj zapisnik, a konačna odluka pripada opet nadležnoj Ekselenciji.”

Zapisnik su potpisali: Kajmekam, zamjenik kadije, šef finansija, sekretar kajmekamata Ključa i dva člana nemuslimana Upravnog vijeća.

Travnički okružnik Muhamed Abdullah prikupljeni istražni materijal poslao je Vilajetu 11/23. novembra 1876. uz slijedeći popratni dopis:

“Tako je ranije sprovedena istraga pokazala da Pavlović Jovo iz Ključa nije uopće ubijen, kako je to Naslovu javljeno opširnim dopisom br. 436 od 17/29. oktobra 1876, to se je sada opet od Ključkog kajmekamata dobio istražni u kome se kao odgovor javlja da je navedeni Jovo i sada živ i da se bavi svojim svakodnevnim poslovima, a da su proširene novinske vijesti bez ikakva osnova.

Jedan primjerak originalnog teksta pismene izjave potpisane po gore rečenom Jovi i još nekim nemuslimanima kajmekamata šalje se u prilogu ovog akta Visokoj instanciji Njegove mudrosti namjesniku, a konačna odluka po ovom predmetu opet pripada u svakom slučaju nadležnoj Ekselenciji.”

Ispod ovog dopisa namjesnik je 13/25. novembra napisao: Ovjerene prepise gornjih dopisa poslati našem poslanstvu u Beč!”¹²

Novinarska propaganda i međunarodno javno mjenje pokrenulo je na teren i neke konzule. U šifrovanom brzojavu okružnik Hercegovine Mustafa javio je 11/23. aprila 1877. Vilajetu:

“Austrijski konzul i gosp. Kiriman krenuće sutra, u utorak, prema Livnu da izvide neke alarmantne vijesti, koje šire slovenske novine. S obzirom da im je cilj i izviđanje vojnih akcija koje vojska bude poduzimala u to doba, usuđujemo vam se gornje izložiti, a konačna odluka pripada nadležnim.”

Po naređenju namjesnika prepis brzojava ustupljen je Bos. vojnoj komandi istog dana uz napomenu da potrebne instrukcije pošalju pašama Salihu i Ismetu, vojnim komandantima na terenu, dok je okruzima Banjaluke, Bihaća i Travnika poslan šifrovan brzojav slijedećeg sadržaja:

“U šifrovanom brzojavu od 11/23. aprila 1877. koji nam je došao od strane Hercegovackog okruga, javljeno je da će austrijski i engleski konzuli sa sjedištem u Mostaru, krenuti ovog utorka iz Mostara u Livno da ispituju alarmantne vijesti,

¹² OIS, br. inv. 1/76.

koje su proširile slovenske novine i njihovi ljudi i vidjeti napredovanje naše vojske i njene akcije koje bude u to vrijeme poduzimala.

Odgovornim treba odmah dati instrukcije da se čuvaju neuljudnosti i činjenja ma kakvih nepristojnosti. Obadvojici treba ukazati pristojnu pažnju i ne dozvoliti da se desi što god bi izazvalo pritužbu od strane njihove Vlade.

Gornje Vam se stavlja na znanje i naređuje skrajna budnost.”¹³

Naklonost Austrijanaca prema ustanicima nekad se osjećae manje, a nekada više. U jednom brzojavu Vilajeta upućenog Predsjedništvu vlade 25. januara/6. februara 1877. i namjesniku u Trebinje 26. januara iste godine navedeno je:

“Deli Lazo, jedan od ustaničkih vođa, koji je svojevremeno bio zarobljen, a ubrzo iza toga pušten na slobodu, rekao je dvojici nemuslimana, ljudi Mehmed-bega iz Travnik, kako je od strane Austrijanaca bilo naređivano da uništavaju čifluke i pale čardake bosanskih begova i da su oni pripremali pontonske mostove za prelaz austrijske vojske preko Save u Bosnu čim nastupi mart. Oni će istovremeno sobom donijeti i oružje za katolike koji žive u Bosni. Katolici koji ne podržavaju ustanak biće stavljeni na strijeljanje, a u prostorijama željezničke stanice u Ivanjskoj, koja pripada banjalučkom kajmekamatu biće uskladištena municija.

Izvanredne vojne pripreme duž austrijske granice su očevodne, a daju se nezadovoljnicima instrukcije i na sastancima po planinama. U Sisak je dopremljeno 16 poljskih furuna za pečenje kruha, a u Slavonski Brod 32 brdska topa, 100 kola zobi i mnoštvo rezervne vojske. Ustanici prikupljeni u Slavonskom Brodu istražuju puteve za potajno prelaženje na našu stranu.

Visokoj Porti ovo je više puta izlagano na što nije uslijedio nikakav odgovor, pa se ovim ponovno mole instrukcije kako da se postupi u ovakvoj situaciji i kakve mjere predostrožnosti treba poduzimati.”¹⁴

Pod lupom obavještajne službe prvenstveno je držano sveštenstvo. Mehmed, zamjenik travničkog okružnika javlja Vilajetu 7/19. juna 1877. slijedeće:

¹³ OIS, br. inv. 372/77.

¹⁴ OIS, br. inv. 197/77.

“Učitelj hrišćanske djece u Travniku Mihajlo i njegov sin pop Gavro boravili su prije nekoliko dana na planini Vlašiću, udaljenoj tri sata hoda od Travnika. Čim se je to čulo, oni su povraćeni natrag.

Potajnim ispitivanjem utvrđeno je, da su oni tamo išli da mirno stanovništvo u jajačkom kajmekamatu svojom propagandom podignu na ustanak, a potom i sami odu ustanicima.

Oni će naći način da se za ovaj postupak opravdaju i da su išli navodno službenim poslovima, pa molimo obavještenje, da li će se za ovo protiv njih poduzeti neki otvoren istražni postupak ili neće.”

“Povjereništvu Travničkog okruga

Osobe navedene u vašem šifrovanom brzozjavu od 7/19. juna 1877. treba tamošnja zaptija potajno držati pod paskom kako ne bi pobjegli iz zemlje, a sa Vlašića odmah dobiti nekoliko osoba s kojima su oni imali dodira ili ma kakve razgovore i preko njih ispitati činjenično stanje.

Ukoliko se utvrdi da su oni tamo išli po službenom svom poslu ili od tih ljudi ne bude niko svjedočio protiv njih, zaptija treba ipak da ih drži pod paskom i tek kada se stvarno ustanovi njihova krivica, zatvore i prema tome po zakonu postupi, a nama pošalje izvještaj.

8/20. juna 1877. godina¹⁵

zamjenik guvernera
potpis nečitak

Na gornji brzozjav zamjenik travničkog okružnika odgovara Vilajetu 15/27. juna u šifrovanom brzozjavu:

“Vlašićke ispaše nisu teren za okupljanje svijeta, nego za boravak pastira sa stokom. Osnovni zlonamjerni cilj popa i njegova sina bogoslova bio je da pobune hrišćansko stanovništvo jajačkog područja, ali neuspjevši u tom, oni su se vratili natrag. Nemoguće je ovim putem cijelu situaciju izložiti, ali se od strane redarstva potajno motre.”

Po naređenju namjesnika sutradan je cio predmet ustupljen Bosanskoj vojnoj komandi.¹⁶

¹⁵ OIS, br. inv. 319/77.

¹⁶ OIS, br. inv. 49/77.

From the Manuscript Legacy

Summary

This article is part of the manuscript legacy of Islamologist, Orientalist and historian Hasan Škapur. It is an extraordinarily significant Ottoman source material for the study of the Bosnian Uprising 1875–1878. The fact that these documents were destroyed in the 1992 shelling of the Oriental Institute in Sarajevo provides the additional value. This way, at least partially, these documents will be preserved in the translation into the Bosnian language.